



HELŚIŃSKA FUNDACJA PRAW CZŁOWIEKA HELSINKI FOUNDATION for HUMAN RIGHTS

RADA FUNDACJI

Halina Bortnowska-Dąbrowska

Jerzy Ciemniewski

Janusz Grzelak

Michał Nawrocki

Marek Antoni Nowicki

Teresa Romer

Stefan Starczewski

ZARZĄD FUNDACJI

Prezes: Danuta Przywara

Wiceprezes: Adam Bodnar

Sekretarz: Maciej Nowicki

Skarbnik: Elżbieta Czyż

Członek Zarządu: Janina A. Kłosowska

Warszawa, 20 stycznia 2012 r.

196./2011/PSP/IP/AG

Szanowny Pan
Jarosław Gowin
Minister Sprawiedliwości
Ministerstwo Sprawiedliwości
Al. Ujazdowskie 11
00-950 Warszawa

Wielce Szanowny Panie Ministrze,

Helsińska Fundacja Praw Człowieka (HFPC) pragnie zwrócić uwagę Pana Ministra na zagadnienie odmowy nadawania statusu osoby pokrzywdzonej w sprawach o popełnienie przestępstwa przeciwko dobru ogólnemu. Mając na uwadze fakt, że do HFPC zgłasza się coraz więcej osób, którym odmówiono nadania wspomnianego statusu, HFPC zwraca się z prośbą o zajęcie stanowiska w przedmiotowej sprawie i podjęcie stosownych działań.

Uwagi wstępne

Na gruncie prawa polskiego ustawowa definicja pokrzywdzonego została określona w art. 49 § 1 Kodeksu postępowania karnego (dalej: k.p.k.), zgodnie z którym „pokrzywdzonym jest osoba fizyczna lub prawna, ewentualnie instytucja państwowa, samorządowa lub społeczna, której dobro zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo”. Istnieje zatem wymóg bezpośredniego naruszenia lub zagrożenia przez czyn przestępny określonego dobra prawnego. Wykładnia językowa tego zwrotu jasno wskazuje, że pomiędzy czynem przestępnym, a naruszeniem dobra prawnego nie może być ogniw pośrednich¹. Jedyne art. 49 § 3 k.p.k. pozwala skorzystać wyjątkowo z uprawnień pokrzywdzonego zakładowi ubezpieczeń, który pokrył szkodę spowodowaną przez przestępstwo lub jest zobowiązany do jej pokrycia.

Zarówno w doktrynie jak i orzecznictwie przyjmuje się, że definicję pokrzywdzonego należy odczytywać w związku z przepisami prawa karnego materialnego, które decydują o tym, czyje dobro prawne zostało w konkretnej sytuacji naruszone lub zagrożone przestępstwem². Powyższe stanowisko wielokrotnie zostało wyrażone w orzecznictwie Sądu Najwyższego³. O fakcie bycia pokrzywdzonym w konkretnym przypadku decyduje zatem nie naruszenie przez sprawcę dobro prawne określonej osoby, ale dobro chronione przez odpowiedni przepis ustawy karnej. Dodatkowo funkcję pomocniczą przy wskazywaniu dobra pełni tytuł rozdziału

¹ T. Grzegorzcyk, Kodeks Postępowania Karnego. Komentarz, Zakamycze 2001 r., s. 174

² M. Cieślak, Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne, Warszawa 1984, s. 36-37

³ Por. uchwała SN z dnia 15 września 1999 r., sygn. I KZP 26/99; uchwała SN z dnia 21 grudnia 1999 r., sygn. I KZP 43/99

Kodeksu karnego (dalej: k.k.), który zawiera dany przepis⁴. Zgodnie z orzecznictwem Sądu Najwyższego tak rozumiana definicja pokrzywdzonych zapobiega nadmiernemu „rozmyciu” pojęcia zdefiniowanego w art. 49 § 1 k.p.k. Ponadto ma na celu ograniczenie sytuacji, gdy niemal nieograniczony krąg podmiotów mógłby powoływać się na fakt naruszenia bądź tylko zagrożenia przez czyn przestępny ich dobra prawnie chronionego. Zdaniem Sądu Najwyższego, dzięki takiemu ograniczeniu usunięta zostaje sfera uznaniowości organów procesowych, mogących w sposób dowolny kształtować krąg podmiotów, którym przysługują uprawnienia pokrzywdzonych w rozumieniu art. 49 § 1 k.p.k.⁵

Sprzeczność z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP

HFPC pragnie wyrazić obawę, że przyjęta w orzecznictwie i doktrynie materialna definicja pokrzywdzonego w praktyce prowadzi może do naruszenia art. 45 ust. 1 Konstytucji RP poprzez ograniczenie prawa do sądu osobom mogącym ponieść poważne, negatywne konsekwencje określonego czynu.

- **Sprawa A. P.**

Powyższe wątpliwości zostały podniesione, dla przykładu, w skardze konstytucyjnej z dnia 18 lipca 2011 r. w sprawie A. P. W skardze wniesiono o stwierdzenie niezgodności art. 49 § 1 k.p.k. w zw. z art. 233 § 1 k.k. w zakresie, w jakim pozwala na nieprzyznanie statusu pokrzywdzonego, a co za tym idzie statusu strony postępowania karnego w sprawie składania fałszywych zeznań osobie będącej stroną innego postępowania, w którym te zeznania zostały złożone i służyły za dowód z art. 45 ust. 1 (prawo do sądu) w zw. z art. 77 ust. 2 (prawo do drogi sądowej dochodzenia naruszonych wolności lub praw) w zw. z art. 2 Konstytucji RP.

W dniu 18 października 2010 r. A. P. złożył w Prokuraturze Okręgowej Warszawa-Praga pisemne zawiadomienie o podejrzeniu popełnienia przestępstwa złożenia fałszywych zeznań, mających służyć jako dowody w trzech innych postępowaniach karnych, których jest stroną. Zeznania te miały zostać złożone przez świadków zdarzenia, jakim było pobicie w 2009 r. A. P. przez policjantów w związku z egzekwowaniem przez niego prawa do kontaktów z dzieckiem. Zeznania te stały się podstawą, między innymi, oskarżenia A. P. o popełnienie przestępstwa w postaci naruszenia nietykalności cielesnej funkcjonariuszy Policji.

Postanowieniem z dnia 9 grudnia 2010 r., Prokurator Prokuratury Rejonowej Warszawa Praga-Południe odmówił wszczęcia śledztwa w sprawie składania fałszywych zeznań, mających służyć jako dowody w postępowaniach karnych nadzorowanych przez Prokuraturę Rejonową Warszawa Praga-Północ, tj. czyn z art. 233 § 1 k.k. Na wskazane wyżej postanowienie A. P. złożył w dniu 29 grudnia 2010 r. zażalenie. Jednakże 10 stycznia 2011 r. Prokurator Prokuratury Rejonowej Warszawa Praga-Południe odmówił przyjęcia środka odwoławczego, jako wniesionego przez osobę nieuprawnioną. W uzasadnieniu zarządzenia wskazano, że przestępstwo z art. 233 § 1 k.k. należy do kategorii czynów wymierzonych w dobro wymiaru sprawiedliwości, a nie indywidualnie oznaczonego pokrzywdzonego. W związku z czym uznać należało, że A. P. występuje w sprawie jako zawiadamiający, a nie jako pokrzywdzony. Zdaniem Prokuratury nie posiada on tym samym legitymacji do zaskarżenia postanowienia o odmowie wszczęcia śledztwa.

⁴ A. Pilch, Status pokrzywdzonego w świetle przepisów art. 233 kk i art. 270 kk, Państwo i Prawo 2009, z. 8, s. 85-97

⁵ Por. wyrok SN z 23 lipca 2008 r., sygn. V KK 377/07, postanowienie SN z 25 marca 2010 r., sygn. IV KK 316/09

Następnie 18 stycznia 2011 r. A. P. złożył zażalenie na ww. zarządzenie, którego jednak 12 kwietnia 2011 r. Sąd Rejonowy dla Warszawy Pragi-Południe nie uwzględnił i stosując art. 306 k.p.k. (zgodnie z którym tylko pokrzywdzonemu oraz niektórym zawiadamiającym o przestępstwie przysługuje zażalenie na postanowienie o odmowie wszczęcia śledztwa) utrzymał w mocy zaskarżone zarządzenie (sygn. akt III Kp 85/11). Sąd podniósł bowiem, że przedmiotem ochrony przestępstwa z art. 233 § 1 k.k. jest prawidłowe funkcjonowanie polskiego wymiaru sprawiedliwości oraz wiarygodność ustaleń dokonanych w postępowaniach przewidzianych na podstawie ustawy.

- **Sprawa notariusz M. S.**

Ponadto HFPC pragnie przywołać również sprawę notariusz M. S. Wyrokiem z dnia 5 września 2008 r. Sąd Okręgowy w Warszawie utrzymał w mocy zaskarżony wyrok Sądu Rejonowego dla Warszawy Woli z dnia 29 listopada 2007 r., na mocy którego M. S. została uznana za winną popełnienia czynu zabronionego określonego w art. 231 § 2 k.k. w zw. z art. 271 § 3 k.k. w zw. z art. 11 § 2 k.k. na skutek sfałszowania dokumentu w postaci aktu notarialnego.

Po zakończeniu postępowania w sprawie zostały ujawnione nowe fakty i dowody. W szczególności największe znaczenie miało zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa dokonane przez B. G. z dnia 9 lipca 2009 r., a także jej przesłuchanie w charakterze świadka w postępowaniu wszczętym na skutek zawiadomienia. Wynikało z nich uzasadnione podejrzenie popełnienia przez tę osobę przestępstwa, za które została skazana M. S. Postanowieniem z dnia 30 listopada 2009 r. Prokurator Prokuratury Rejonowej Warszawa Wola umorzył jednak dochodzenie w tej sprawie (sygn. 4 Ds 378/10/II). Na powyższe postanowienie pełnomocnik M. S. złożył zażalenie, które w dniu 5 lipca 2010 r. nie zostało przyjęte. Prokurator uznał, że zostało ono wniesione przez osobę nieuprawnioną, wskazując że M. S. nie przysługuje status pokrzywdzonej w przedmiotowej sprawie wobec braku bezpośredniego naruszenia dobra prawnego przez czyny wskazane w zawiadomieniu.

Na powyższe zarządzenie pełnomocnik M. S. złożył zażalenie, które w dniu 13 października 2010 r. zostało uwzględnione przez Sąd Rejonowy dla Warszawy-Woli. Uzasadniając swoje orzeczenie Sąd przytoczył fragment postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 17 listopada 2005 r.: „pokrzywdzonym może być w procesie karnym jedynie ten, kogo przestępstwo dotyka bezpośrednio, naruszając lub zagrażając w taki sposób jego dobru prawnemu, chronionemu przez naruszony sprawcę przepis”. Sąd zważył, że w oparciu o przyjętą linię orzecznictwa Sądu Najwyższego warunek bezpośredniości eliminuje z kręgu pokrzywdzonych te wszystkie podmioty, które wprawdzie mogą być dotknięte czynem przestępnym, lecz tylko pośrednio. Sąd podzielił stanowisko, że wymaganie bezpośredniego naruszenia lub zagrożenia dobra prawnego w znacznym stopniu ogranicza krąg podmiotów, którym w świetle prawa karnego procesowego przysługują uprawnienia pokrzywdzonego. Sąd zaznaczył, że kryterium bezpośredniości naruszenia lub zagrożenia dobra prawnego danej osoby oznacza, że w relacji między czynem o konkretnych znamionach przestępstwa a naruszeniem lub zagrożeniem dobra tej osoby nie ma ogniw pośrednich. Z tego wynika, że do kręgu pokrzywdzonych można zaliczyć tylko ten podmiot, którego dobro prawne zostało działaniem przestępnym naruszone wprost, a nie za pośrednictwem godzenia w inne dobro.

Problem odbierania statusu pokrzywdzonego przez organy procesowe

Należy nadmienić, że wątpliwości organów procesowych co do zakresu definicji pokrzywdzonego rzutują nie tylko na kwestię samego przyznania statusu pokrzywdzonego, lecz skutkować mogą również odebraniem tego statusu na późniejszym etapie postępowania.

• Sprawa L. i J. J.

Przykładem takiej sytuacji jest sprawa L. i J. J. Według L. i J. J. w dniu 28 października 2005 r. w kancelarii adwokat K. G., który reprezentował L. i J. J. w postępowaniu toczącym się przeciwko nim w sprawie o roszczenia pracownicze, podpisali oni trzy pełnomocnictwa do reprezentowania ich we wszystkich instancjach sądowych. Z powodu niekorzystnego dla L. i J. J. wyroku sądu I instancji z 17 października 2006 r. wniesiono apelację. Jednakże zdaniem L. i J. J. adwokat K. G. nie poinformował klientów o terminie rozprawy apelacyjnej w Sądzie Okręgowym w Koszalinie, jak również sam się na niej nie stawił. Sąd II instancji oddalił apelację. Według adwokata K. G. złożone w sądzie pełnomocnictwo, obejmowało wyłącznie reprezentowanie L. i J. J. w I instancji. Z uwagi na wymienione okoliczności, w dniu 2 sierpnia 2007 r. L. i J. J. złożyli zawiadomienie o popełnieniu przez adwokata K. G. przestępstwa sfałszowania pełnomocnictwa procesowego, tj. o czyn z art. 270 § 1 k.k.

W dniu 24 grudnia 2007 r. Prokuratura Rejonowa w Sławnie wydała postanowienie o umorzeniu dochodzenia wobec braku danych dostatecznie uzasadniających podejrzenie popełnienia czynu, tj. na podstawie art. 17 § pkt 1 k.p.k. Następnie w dniu 29 kwietnia 2008 r. Sąd Rejonowy w Koszalinie uwzględnił zażalenie na ww. postanowienie, twierdząc że umorzenie postępowania nastąpiło przedwcześnie z powodu zaniechania zbadania przyczyn zawiadomienia przez adwokata L. i J. J. o terminie rozprawy apelacyjnej, czy dokładnego zbadania czasu naniesienia zapisu ograniczającego treść pełnomocnictwa. Postanowieniem z dnia 28 lipca 2008 r. Prokurator Okręgowy w Koszalinie przejął do dalszego prowadzenia dochodzenie Prokuratury Rejonowej w Sławnie. Następnie sprawa została przekazana Prokuraturze Okręgowej w Szczecinie. Postanowieniem z 17 maja 2010 r. Prokuratura Okręgowa w Szczecinie umorzyła postępowanie wobec braku danych dostatecznie uzasadniających podejrzenie popełnienia czynu zabronionego. W dniu 4 czerwca 2010 r. L. i J. J. wnieśli zażalenie na ww. postanowienie o umorzeniu, które to 8 czerwca 2011 r. Sąd Rejonowy w Słupsku pozostawił bez rozpoznania z powodu wniesienia go przez osoby nieuprawnione. Sąd wskazał, że L. i J. J. nie posiadali statusu pokrzywdzonych (sygn. XIV kp 648/10, V Ds. 25/10/S).

HFPC chciałyby zwrócić uwagę, że w dniu 11 stycznia 2008 r. Prokuratura Rejonowa w Sławnie zarządziła przyjęcie „zażalenia **pokrzywdzonych**” L. i J. J. na postanowienie z dnia 28 grudnia 2007 r. oraz zawiadomienie „stron postępowania – **pokrzywdzonych**” L. i J. J. Z kolei Sąd Rejonowy w Koszalinie w wyroku z dnia 29 kwietnia 2008 r. wskazał np. że „jednocześnie występuje rozbieżność pomiędzy czasem dokonania tej czynności wskazywanym przez **pokrzywdzonych** oraz wyżej wymienionego”, „wykorzystując dowody przedstawione przez **pokrzywdzonych**”. Dopiero Sąd Rejonowy w Słupsku w postanowieniu z dnia 8 czerwca 2011 r. (wydanym prawie cztery lata po wszczęciu postępowania przygotowawczego) uznał, że L. i J. J. nie posiadają statusu osoby pokrzywdzonej. Sąd powołał się na treść art. 49 § 1 k.p.k. podkreślając że skoro L. i J. J. nie są osobami, które w świetle przepisów prawa karnego miałyby uprawnienia osób pokrzywdzonych, to jednocześnie nie można uznać, aby zażalenie w tym zakresie wniosły osoby uprawnione.

Należy stwierdzić, że pozbawienie nabytego statusu osoby pokrzywdzonej niewątpliwie narusza zasadę zaufania obywateli do państwa. W związku z przyznaniem przedmiotowego

statusu już na początkowym etapie postępowania, L. i J. J. poświęcili prawie cztery lata na dokonywanie określonych czynności związanych z prowadzonym postępowaniem (m.in. sporządzanie pism procesowych, gromadzenie dowodów itp.). Nasuwa się jednocześnie pytanie, w jaki sposób osoby, którym po paru latach uczestniczenia w postępowaniu odebrano status pokrzywdzonego, mogą dochodzić naprawienia szkody majątkowej i niemajątkowej, poniesionych na skutek odmiennych decyzji organów procesowych. Jeżeli uznamy, że właściwą podstawą dochodzenia tych roszczeń jest art. 417¹ k.c., pojawia się kolejne pytanie o to które z orzeczeń organów procesowych, sprzecznych w zakresie dotyczącym statusu pokrzywdzonego, wskazać można jako niezgodne z prawem.

Proponowane kierunki zmian

W świetle wskazanych okoliczności, HFPC zwraca uwagę na konieczność zastanowienia się nad rozwiązaniem, które doprowadziłoby do zapewnienia prawa do sądu osobom, ponoszącym istotne i konkretne, negatywne konsekwencje przestępstwa naruszającego dobro ogółu. Poniżej przedstawione zostały przykładowe kierunki zmian postulowane przez zwolenników nowelizacji obowiązujących przepisów. Jednocześnie pragniemy podkreślić, że HFPC pozostawia ocenę wskazanych propozycji pod rozwagę Pana Ministra, nie opowiadając się za żadną z nich.

Jednym z proponowanych rozwiązań jest rozszerzenie definicji pokrzywdzonego poprzez pozostawienie sądowni oraz prokuratorowi samodzielnego ustalenia w kontekście konkretnej sprawy zakresu osób pokrzywdzonych przez przestępstwa przeciwko dobru ogółu. W konsekwencji decyzję w tym przedmiocie podejmowałby organ procesowy na podstawie szczegółowej analizy sprawy.

Kolejną możliwością jest rozszerzenie prawa do podejmowania określonych czynności procesowych również na osoby, zawiadamiające o popełnieniu przestępstwa. Z taką propozycją wystąpili projektodawcy poselskiego projektu ustawy z dnia 17 lipca 2009 r. o zmianie ustawy Kodeks postępowania karnego (druk nr 2425). Projekt ten rozszerzał zakres podmiotów uprawnionych m.in. do wniesienia zażalenia na postanowienie o odmowie wszczęcia postępowania przygotowawczego oraz postanowienie o umorzeniu postępowania przygotowawczego na osoby, które mimo braku posiadania statusu pokrzywdzonego „ujawniły lub wystąpiły o wszczęcie postępowania”. Projektodawcy przyznali powyższe uprawnienie w sprawach o przestępstwa przeciwko działalności instytucji państwowych oraz samorządu terytorialnego (art. 222-231 k.k.), w sprawach o przestępstwa przeciwko wiarygodności dokumentów (art. 270-277 k.k.), w sprawach przeciwko mieniu (art. 278-295 k.k.) oraz w sprawach o przestępstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu (art. 296-309 k.k.). Proponowane w projekcie zmiany nie są wolne od wad, dla przykładu, w postaci braku spójności między pojęciami użytymi w projekcie, a obowiązującymi w k.p.k. oraz znacznym zwiększeniem obciążenia sądów w przypadku proponowanego rozszerzenia zakresu prawa do wniesienia zażalenia. Niemniej projekt ten wskazuje na potrzebę wprowadzenia odpowiednich modyfikacji.

W związku z pojawiającymi się wątpliwościami organów procesowych w przedmiocie zakresu definicji pokrzywdzonego, pani poseł Lidia Staroń w dniu 3 marca 2009 r. skierowała do Ministra Sprawiedliwości interpelację (nr SPS-023-8275/09). W sprawach przedstawionych w interpelacji również doszło do odebrania statusu pokrzywdzonego na etapie postępowania sądowego⁶. W odpowiedzi na interpelację z dnia 23 marca 2009 r.

⁶ Treść interpelacji dostępna pod adresem: <http://orka2.sejm.gov.pl/IZ6.nsf/main/334977F4>

Podsekretarz Stanu Zbigniew Wrona wskazał, że Ministerstwo Sprawiedliwości podjęło prace legislacyjne zmierzające do jednoznacznej regulacji problemu, informując, że pojawiła się propozycja dodania do art. 49 k.p.k. § 2a w brzmieniu: „W przypadku gdy podstawowym przedmiotem ochrony jest dobro prawne o charakterze ogólnym, organy prowadzące postępowanie zobowiązane są badać, czy przestępstwo jednocześnie nie narusza lub nie zagraża indywidualnemu dobru podmiotów, o których mowa w § 1 i 2”⁷. Jednakże najnowszy projekt ustawy o zmianie ustawy- kodeks postępowania karnego, sporządzony przez Komisję Kodyfikacyjną Prawa Karnego nie przewiduje zmiany art. 49 k.p.k.

Podsumowanie

Mając powyższe na uwadze, Helsińska Fundacja Praw Człowieka zwraca się z prośbą o dokładne przyjrzenie się zaprezentowanym problemom i podjęcie działań w celu wprowadzenia niezbędnych zmian legislacyjnych.

HFPC pragnie podkreślić, że problem nadawania statusu pokrzywdzonego określonym osobom jest niezwykle istotny. Może mieć bowiem bezpośredni wpływ na wynik postępowania karnego. Pokrzywdzonemu przysługuje wiele uprawnień na etapie postępowania przygotowawczego, którego jest stroną, a także po uzyskaniu statusu strony w postępowaniu sądowym. W sytuacji, gdy osoby ponoszące negatywne konsekwencje konkretnego czynu nie zostały uznane za pokrzywdzonych, muszą one liczyć na zaangażowanie organów procesowych, zmierzające do wyjaśnienia sprawy. W związku z powyższym, wobec zróżnicowanej praktyki organów procesowych oraz zbyt wąskiego ujęcia definicji pokrzywdzonego, HFPC zwraca się z prośbą o podjęcie odpowiednich działań w sprawie.

W imieniu Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka,

Łęguj ugnęry szewndu,

dr Piotr Kładoczny

dr Piotr Kładoczny
Koordynator Programu
Interwencji Prawnej

Adam Bodnar

dr Adam Bodnar
Wiceprezes Zarządu



⁷ Treść odpowiedzi dostępna pod adresem: <http://orka2.sejm.gov.pl/IZ6.nsf/main/3FD0F789>

